

*Ken Hundewadt Farø**

Idiomatik i moderne dansk-tysk leksikografi

Abstract

In this article attention is drawn to the treatment of idioms in modern Danish-German dictionaries. It is shown that there are problems in a wide range of fields. First, the dictionaries' users' guides are examined, and it is concluded that they do often not give the user much help in effectively finding the idioms searched for. Next focus is on the labelling of idioms in the dictionaries: different theoretical strategies are discussed, while praxis is in general not satisfying. It is also shown that most dictionaries do not have any consequent system when it comes to presenting polysemic phrases: they sometimes occur under each autosemic constituent lexeme, sometimes not, and what is more, the equivalents or paraphrases given are often not the same under each occurrence of the idiom in one dictionary. As to lemmatization, most dictionaries do not always lemmatize idioms logically. Another problem examined is the idiom-equivalents given: they are not always equivalents in a strict sense at all. The last section examines to what extent each dictionary corresponds to a specific empirical corpus of 600 modern Danish idioms. The general conclusion of these investigations is that in terms of idioms, the Danish-German lexicography could be improved significantly.

0. Indledning

Ifølge brugerundersøgelser (fx Bejoint, i: SVENSÉN 1997:14 og KEMPCKE 2000:VII) hører *idiomatik* til de kategorier, ordbogsbrugere hyppigt slår op og ønsker udførligt behandlet. Det er derfor et relevant forskningsdesiderat, BOJE/BRAASCH (1992:484) gør opmærksom på, når de skriver, at der ikke er lavet ”omfattende og systematiske undersøgelser af, hvorledes ”flerordsenheder” er behandlet i danske ordbøger”¹.

¹ Deres tilføjelse af, at ”der er i hvert fald to, som (...) har undersøgt tyske ordbøgers behandling af fraseologiske udtryk”, hvorefter Kjær (1986) og Braasch (1987) fremhæves, slører dog forskningssituationen noget: adskillige lingvister har undersøgt dette problem. WISSEMAN (1961), BURGER (1983), SCHOLZE-STUBENRECHT (1988), SCHEMANN (1991) er enkelte exx af mange mulige.

* *Ken Hundewadt Farø*
Strindbergsvej 61, 2.
DK-2500 Valby

Tilsvarende kan man stille spørgsmålet, hvordan det idiomatiske inventar er behandlet i bilingvale ordbøger med dansk og tysk?

Hensigten med denne artikel er at undersøge, hvordan fire bilingvale ordbøger, som tilsammen kan betragtes som relativt repræsentative for den moderne dansk-tyske leksikografi, behandler den leksem-kategori, jeg, i overensstemmelse med FARØ (2000), kalder **idiomatik**²

Undersøgelsen behandler de tre almensproglige ordbøger, Gyldendals *Dansk-Tysk Ordbog* (= BORK 1996) og Munksgaards *Dansk-tysk ordbog* (= BERGSTRØM-NIELSEN et al. 1996), Gads *Large Dansk-Tysk* (= HANSEN 1993), samt specialordbogen *Talemåder i dansk. Ordbog over idiomter* (= ANDERSEN 1998), ligeledes fra Munksgaard – i det følgende af pladshensyn forkortet til hhv. GY, MU, GA og TA. Disse ordbøger er valgt, fordi de alle i et vist omfang indeholder idiomter og samtidig eksisterer i udgaver fra 1990'erne.

Artiklen kommer ind på såvel kvali- som kvantitative aspekter: først undersøges, hvordan ordbogen er indrettet m.h.p. *søgningen* af det idiomatiske inventar: kan man let og problemløst finde det idiom, man leder efter? (afsnit 1).

Herefter vil problemet *identificering* af idiomter i ordbogen blive behandlet. Kan brugeren skelne klart mellem idiomter og regulært genererede kollokationer? (afsnit 2).

Afsnit 3 omhandler *opstillingen* af idiomterne som polyleksikalske syntagmer: hvordan griber ordbøgerne alfabetiseringen af idiomterne med deres komplekse konstituentstruktur an?

Det følgende afsnit (4) beskæftiger sig med problemet *lemmatisering* af idiomterne: i hvilken form anføres de og er denne hensigtsmæssig?

Et andet centralt punkt, nemlig de bilingvale ordbøgers *ækvivalensansættelse*, bliver omtalt i kapitel 5.

Endelig undersøger sidste afsnit (6) ordbøgernes rent kvantitative evne til at imødekomme den moderne bruger: hvor stor er deres

² *Idiomatik* forstår jeg ikke som et synonym for fraseologi, men opfatter af sproglige og praktiske grunde fraseologi som hyperonym til idiomatik. "Idiomatik" bruges her om en subkategori af fraser (= fraseologismer), som er dualt koderede, dvs. har potentielt litteral og idiomatisk kodering. Den manglende skelnen mellem fraseologi og idiomatik som to forskellige niveauer, der ganske vist kan falde sammen, er en af de største kilder til forvirring i fraseologien.

dækningsgrad, dvs. hvor mange af de moderne danske usuelle idiommer kan man finde en tysk ækvivalent til i de nævnte opslagsværker?

Ifølge WIEGANDS (1998:312) ordbogbenyttelsesteori udgør sådanne spørgsmål til en ordbog "prüfende Suchfragen", som hører til kategorien af **ikke-usuelle** "Suchfragen". Spørgsmålene er dog samtidig af en sådan art, at de vedrører nogle punkter, som i høj grad har betydning for den **usuelle** brugersituation, dvs. for brugeren, som søger en tysk ækvivalent til et dansk udgangsidiom.

1. Brugervejledninger og idiomatik

I både KIRKPATRICKS (1989:756) og HERBERGS (1989:752) gennemgang af ordbogsforord/-brugervejledninger nævnes effektive søgemuligheder efter idiommer som en af denne forteksts vigtigste funktioner. "Obviously with practise and even with trial and error technique the user can find anything in time, but some degree of economy in effort is required" (KIRKPATRICK 1989:759). Spørgsmålet er, hvordan de fire ordbøger lever op til dette krav?

Et ex: i MU søges en tysk ækvivalent til det danske idiom *male Fanden på væggen*. Syntagmet er **polyleksikalsk**, så der er principielt flere opslagsmuligheder. Læser man brugervejledningen på side 8, konstaterer man, under punkt 3 ("ordningsprincip"), at "gængse udtryk og vendinger" "så vidt muligt" er "anført alfabetisk efter deres *sekundære*, dvs. næstvigtigste opslagsord". Hvordan skal dette nu appliceres på *male Fanden på væggen*? Er man som bruger i stand til at hierarkisere idiomets konstituentter efter "vigtighed"?

Tilsyneladende hjælper brugervejledningen ikke den søgende videre, for som bruger har man næppe mulighed for at afgøre, om det er *male*, *Fanden* eller *væggen*, som er "sekundært" eller "næstvigtigst": alle tre konstituentter er signifikante autosemantika.

Vi må altså konstatere, at ordbogen ikke udstyrer sin bruger med noget redskab at *systematisere* søgningen med, når det gælder polyleksikalske syntagmer af typen *male Fanden på væggen*, og det gælder såvel i ordbogens mikro- som i dens makrostruktur. Brugeren er tvunget til at gå slavisk frem og risikerer at skulle gennemsnøge 3 artikler, før han evt. finder det pågældende idiom.

Ordbogen har altså et brugerøkonomisk deficit, når det gælder "udtryk og vendinger", som denne ordbog i sin markedsføring fremhæver som et af sine særlige fortrin (jf. bagsideteksten).

Sammenligner man med GY, så kan man konstatere, at det samme problem gør sig gældende her. Det lakoniske punkt i ordbogens brugervejledning "opslagsordenes opstilling" giver ikke andre oplysninger, end at opslagsordene må findes i deres lemma-form, og at opstillingen er foretaget efter det alfabetiske princip. For de særlige problemer, der knytter sig til polyleksikalske enheder, bliver der ikke redegjort. Heller ikke dette opslagsværk giver altså brugeren nogen hjælp i denne sammenhæng.

Det samme gælder GA: der er i forordet ingen hjælp at hente for den idiomsøgende, der ønsker at spare tid.

Der kunne muligvis være en *latent* systematik i opstillingen, således at den erfarne bruger hurtigt ville opdage mønsteret. Men det har ikke været muligt for denne forfatter at finde et sådant: fx finder man *krydse klinger* i MU under *krydse*, mens GY har placeret dette idiom under *klinge*. Dette kunne igen forklares ved, at MU fx valgte at opstille denne idiom-type under vb., mens GY valgte sb. Denne antagelse falsificeres dog af et andet eksempel: *skyde over målet*: I GY finder man denne gang idiomet under vb., mens MU placerer det under sb. Tilsvarende opstiller GA *stable ngt. på benene* og *rende ngn. på dørene* under vb., mens *sluge en kamel* og *ramme plet* findes under sb.

Som modsætning hertil fremstår TA. I vejledningen s. 15 redegør forfatteren for sit opstillingsprincip: der "alfabetiseres efter et kerneord, som normalt er det *første* (min kursivering, *K.F.*) *substantiv* i udtrykket" (jf. også SCHEMANN 1991:2790). Både opstillingen og brugervejledningen er en simpel og ideel løsning på det problem, både leksikografen, men i sidste ende altså også ordbogsbrugeren, står over for, når det gælder principperne for placering af idiomer (og vejledningen herom)³.

³ Hermed er jeg uenig med BURGER (1983:22), som kritiserer de tyske ordbøger for deres "restriktive Praxis", hvis *formelle* opstillingskriterier fører til, at hvert polyleksikalsk leksem kun optræder én gang i ordbogen. Dette mener jeg tværtimod er en fordel, hvis man vel at mærke redegør for systematikken i brugervejledningen. Burgers forslag om en "semantisk praksis" er hverken pladsøkonomisk eller tilfredsstillende i praksis, som min kritik af GY, GA og MU viser. Burger aner dog selv problemet: "Problematisch ist allerdings die Entscheidung darüber, was in einem Phrasem unter wesentlichen Wörtern" zu verstehen sein soll" (ibid., 32).

Systematikken sikres og brugeren får et effektivt søgeprincip udstukket.

Generelt må det anbefales, at polyleksikalske syntagmer alfabetiseres efter et *formelt*, og ikke efter et mere eller mindre (pseudo)semantisk princip, som i sidste ende er subjektivt. Samtidig må de anførte principper naturligvis håndhæves konsekvent.

2. Markering for idiomaticitet

2.1. Hvorfor markering for idiomaticitet?

Man kan dels markere alle idiommer for at vise, at det drejer sig om leksemer med en særlig, *sekundær*, nomination. Dette argument kan man kalde **systematisk**. Men herudover kan man fremføre et andet og vigtigere argument, nemlig det **pragmatiske**.

En pragmatisk indstilling til idiom-markering i en ordbog vil frem for alt anvende markeringen til at søge at undgå **ambiguitet** (jf. fx PINKAL 1991). *Reel* ambiguitet er langtfra noget træk ved alle former for idiomatik. Fx har den idiomatisk kompetente native speaker næppe behov for at få markeret *tale frit fra leveren* som idiomatisk i en dansk-tysk ordbog: syntagmet forekommer kun som idiom.

Derimod spiller markeringen en stor rolle i forbindelse med de polyleksikalske syntagmer, der i snæver forstand er *dualt koderede* (jf. fodnote 2): en både idiomatisk og litteral dekodering af syntagmet er ikke bare teoretisk, men også reelt mulig. For det forekommer i *usus* realiseret som både idiom og regulært kompositionelt (jf. LYONS 1991:4) dannet kollokation. Idiomet *ligge i ruiner* er et ex på dette fænomen: En søgning i BERLINGSKE AVISDATA⁴ (= BA) for 1. kvartal af 1999 giver 15 belæg på litteral brug af syntagmet og 18 idiomatiske belæg (fx *den svenske regerings atompolitik ligger i ruiner*), altså en stort set ligeværdig realisering i *usus* som idiom og regulær kollokation.

I en lang række andre tilfælde eksisterer en litteral brug af et syntagme i *usus* side om side med en idiomatisk. Det gælder ikke mindst de såkaldte *somatoidiommer* (= somatiske idiommer i snæver forstand, jf. FARØ 2001) som *krumme tæer, få sved på panden* og *rynke på næsen*:

⁴ Venligt stillet til rådighed af Dansk Sprognævn.

der er tale om hhv. idiomer og kollokationer, som leksikalsk er tæt forbundne. Men som regel kan man klart afgrænse en enten idiomatisk eller litteral realisering: også her er markering hensigtsmæssig, idet der ikke eksisterer noget fuldstændigt 1:1-forhold mellem to sprog på dette område (ibid.).

Det er for disse i egentlig forstand **polyseme** polyleksikalske syntagmer⁵, at markeringen for idiomaticitet er af afgørende betydning. Idiommer som *male Fanden på væggen*, *kende sine Pappenheimere*, *danse efter nogens pibe*, hvor faren for forveksling af idiom og frit syntagma enten ikke er overhængende, eller også direkte umulig (fx *med brask og bram*), behøver næppe markering. Men hovedformålet: **disambiguering**, må man i hvert fald honorere.

For markeringens gennemførelse gælder WERNERS (1991:2802) anvisning: "Für die eindeutige Zuordnung von Markierungskennzeichnungen im zweisprachigen Wörterbuch ist eine strikte Orientierung an klar durchdachten Konzepten (...) äußerst wichtig".

2.2. Markering for idiomaticitet i GY, MU og GA

BURGER (1983:15) behandler i sin analyse af "Phraseologie in den Wörterbüchern des heutigen Deutsch" hvad han kalder "terminologisk insufficiens" mht. de monolingvale tyske ordbøgers behandling af fraser: "die verwendeten Terminologien sind voller Willkür und häufig ohne Zusammenhang mit dem in der Linguistik üblichen Vokabular"; de bliver anvendt "auf sehr unsystematische und benutzerunfreundliche Weise".

Spørgsmålet er, om de samme problemer gør sig gældende i denne undersøgelses ordbøger, eller om terminologien her er anvendt mere hensigtsmæssigt?

Af indlysende grunde – TA indeholder udelukkende idiomer – vil dette afsnit kun beskæftige sig med GY, MU og GA's markering af idiomaticitet.

⁵ Jf. FARØ 2000, som foretager en generel konfrontation af dette i snæver forstand dualt koderede idiomatiske inventar i dansk og tysk.

2.2.1. Markeringstyper

GY benytter sig gennemgående af signum'et (*fig.*) (fx *ved komme til fadet, gå stille med dørene*). Hermed markerer ordbogen, at syntagmet skal læses "figurativt, i overført betydning" (s. 14).

I de tilfælde, hvor et syntagma efter artikelforfatterens bedømmelse har en både litteral og idiomatisk læsning, fx *skumme fløden; slå bro over ngt.*, anvendes signum'et (*også fig.*). Man støder også på **glosser**, som implicit fungerer som markering, fx *have fod på ngt.* "(magte det)" og *lægge låg på sagen* "(: afslutte/skjule)".

MU bruger ud over (*fig.*) og (*også fig.*) markeringen (*talemåde*), fx: *tage tyren ved hornene, hans kone har bukserne på, vove pelsen*. Begrebet er ikke forklaret i brugervejledningen.

Hos GA anvendes tilsyneladende udelukkende (*fig.*) (fx *ngt./ngn. er en torn i øjet på ngn., ngt. lider skibbrud*) og (*også fig.*) (*sidde sikkert i sadlen, træde ngn. over tærne*).

2.2.2. Markeringens konsekvens

2.2.2.1. BORK 1996 (= GY)

Ud af en stikprøve på 100 idiommer i GY er kun 20 markeret som idiomatiske – m.a.o. en andel på 20 %. GY har altså ikke konsekvent markering af idiommer. Hvad er så princippet? Prøver man at konfrontere de 20 markerede med de 80 umarkerede, er det, i hvert fald for denne forfatter, umuligt at opdage noget mønster. Der ligger tilsyneladende hverken systematiske eller pragmatiske overvejelser (se afsnit 2.1.) bag, at *feje for sin egen dør* (!) og *bære kappen på begge skuldre* er markerede, mens *have en aktie i ngt.* og *have begge ben på jorden* ikke er det. Hvis ordbogen vil opretholde denne differentierede markering, kunne man ud fra lingvistiske kriterier snarere argumentere for, at *feje for egen dør* ikke burde markeres, eftersom syntagmet repræsenterer **leksikalsk anomali** (jf. FLEISCHER 1982:52ff.) i forhold til en tilsvarende fri konstruktion *feje foran sin egen dør*, og idiomaciteteten derfor er klar for brugeren. Ligeledes er markering af *bære kappen på begge skuldre* næppe heller strengt nødvendigt, idet syntagmets overfladesemantik (i hvert fald o. år 2000) kolliderer med samtidens tøjkultur.

2.2.2.2. BERGSTRØM-NIELSEN 1996 (= MU)

Hos MU må det først undersøges, hvorved de to omtalte markerings-typer, (*fig*) og (*talemåde*), funktionelt adskiller sig fra hinanden. I det følgende en række exx på brugen af de to typer:

(fig): have ngt. i baghovedet, have trådt sine børnesko (!), have begge ben på jorden, stå på egne ben, lægge billet ind på ngt., gøre rent bord, nu falder der brænde ned, vi er (ikke) på bølgelængde, vende bøtten, presse citronen, gå bag af dansen, feje for sin egen dør (!)

(talemåde): hælde/kaste barnet ud med badevandet, hans kone har bukserne på (!), male fanden på væggen, sætte fut i fejemøget, ngt. passer som fod i hose med ngt., være ene hane i kurven, han lyver så stærkt som en hest kan rende (!), sluge en kamel, gå uden om ngt. som katten om den varme grød, kende sine lus på gangen, ikke have rent mel i posen, vove pelsen, gøre regning uden vært, have en ræv bag øret, ikke ligge på den lade side, sælge skindet før bjørnen er skudt, kalde en spade for en spade, tage tyren ved hornene, have sit på det tørre

Hvis denne opdeling er tilsigtet, er det ikke lykkedes denne forfatter at finde frem til forskellen på de to grupper. Den er i hvert fald ikke forklaret nogen steder, og dens eneste effekt synes at være, at den forvirrer brugeren, som i en bilingval ordbog kun har brug for at vide, om et syntagma er brugt idiomatisk eller ej, altså markering som **betydnings-differentiering** i tilfælde af dual kodering. Tilsyneladende beskriver de to markeringstyper samme lingvistiske fænomen, nemlig idiomer, og følgelig er en heterogen terminologi unødvendig⁶ og forstyrrende.

Undersøger man tilsvarende 100 tilfældige idiomer i MU mhp. markering, så viser det sig, at 40 % er markeret for idiomaticitet, enten i form af (*fig*), (*også fig*), (*talemåde*), (*humor*), (*iron*), glosser eller parafraaser. Altså en dobbelt så stor andel som GY. Tallet er dog stadig påfaldende lavt.

⁶ Denne inkonsekvens går videre endnu, hvis man undersøger MU brug af (*talemåde*): denne markering anvendes også ved syntagmer som *det er menneskeligt at fejle, hastværk er lastværk, hvad man ikke har i hovedet, må man have i benene, det er ikke alt guld, der glimrer*, selv om ordbogen andetsteds også benytter sig af signum'et (*ordspr*), som havde været oplagt her – dette dog også inkonsekvent (fx er *ekstremerne mødes; for øvrigt mener jeg, at Kartago bør ødelægges; sporene skræmmer* ikke ord-sprog i gængs forstand).

Exx på *umarkerede* idiommer i MU: *tage røven på ngn, få på puklen, han har fået både i pose og sæk, rende panden mod en mur, det kan han ikke løbe fra.*

Disse syntagmer er ikke mindre idiomatiske end de ovenfor nævnte. Man må derfor konkludere, at ordbogen har et markeringssystem, som er både usystematisk og uhensigtsmæssigt.

2.2.2.3. HANSEN 1993 (= GA)

GA's markering af *få kolde fødder* må absolut betegnes som hensigtsmæssig ud fra betragtningerne i 2.1.: man kan både "få kolde fødder", hvis man fx befinder sig i et dårligt opvarmet hus, eller hvis man har fortrudt noget. Her tjener markeringen disambiguering.

På samme måde informerer tilføjelsen (*også fig.*) efter ækvivalenten *jmdm. über die Füße treten* brugeren om, at den tyske ækvivalent også bruges idiomatisk, ud over den rent kollokationelle brug.

Derfor kan det undre, at fx *slå gnister* og *slå alarm*, som på dansk (og tysk) er dualt koderede (fx POL⁷ 27.12.98, 1:18: "historien må hele tiden relateres til nutiden, så slår det gnister" og *ibid.*, 11.06.99, 1:1: "landstræner og fysioterapeut slår alarm over håndboldspillernes hårde program"), ikke er markeret. Andre exx er fx *spille med musklerne, gå på barrikaderne, spænde ben for ngn., ligge i ruiner*. Heller ikke GA's markeringssystem synes altså gennemtænkt.

2.3. Markering for idiomacitet i GY, MU og GA: sammenfatning og forslag

Man kan vælge mellem tre muligheder, hvad angår markering af idiommer i en (bilingval) ordbog: a) ingen; b) systematisk; og c) differentieret markering (ud fra pragmatiske overvejelser).

Den første mulighed stiller store krav til brugerens idiomatiske kompetence på udgangssproget og differentierer ikke mellem litteral og idiomatisk læsning af et dualt koderet idiom, og kan derfor næppe anbefales. Den anden mulighed er nem at håndtere for såvel ordbogsforfatter som -bruger og samtidig den mest konsekvente. Endelig er den sidste mulighed den mest pladsøkonomiske, men samtidig også den,

⁷ Dagbladet Politiken.

som rummer de største risici for fejl og brugerforvirring, hvis principet ikke gennemføres akribisk og koncist.

Mit forslag er derfor følgende: alle idiomatiske fraseologismer, dvs. syntagmer med dobbelt kodering (potentiel litteral og idiomatisk dekodering), markeres, og ordbøgerne gør i deres brugervejledning rede for deres idiom-begreb i brugervejledningen.

Det må samtidig anbefales, at man afskaffer den stærkt heterogene måde at identificere idiomter på: (*fig*), (*også fig*), (*fig også*), (*humor*), (*iron*), glosser, parafraser m.m., som er udbredt i begge ordbøger. I stedet kunne man benytte det oplagte (*idiom*), som er en fagterm, der i vid udstrækning hersker enighed om.

Derimod må det frarådes, at man anvender betegnelsen ”talemåde”. Ganske vist anvender både RØDER (1998) og ANDERSEN (1998) den som salgstitel på deres fraseoleksika, men indholdet er klart idiomatisk. ”Talemåde” er ikke defineret af lingvistikken og er et gammeldags, prævidenskabeligt ord, der virker malplaceret i moderne lingvistiske produkter. At begrebet er yderst vagt afspejler sig i, at MU kalder citatliggende syntagmer som *hellere død end rød* og *der er altid noget at lære* for ”talemåder”, og de har jo intet at gøre med idiomter i snæver (og gængs) forstand. Jf. også BECKER-CHRISTENSENS (1999) definition af ”talemåde”: ”1. en måde at udtrykke sig på; 2. en kort, fast ytring som man ikke skal tage for alvorligt”, mens ”idiom” defineres: ”en ordforbindelse der har en betydning, der ikke kan udledes alene ud af de enkelte ords betydning” (ibid.).

”Markierungskennzeichnungen in zweisprachigen Wörterbüchern sind oft nicht eindeutig zu interpretieren und verfehlen je nach Fall ihre Funktion völlig oder teilweise insofern, als nicht klar wird, worauf sie sich genau beziehen” (WERNER 1991:2797). Man må konstatere, at dette også gælder idiom-markeringen i GY, MU og GA.

3. Opstilling og repræsentation

3.1. Polyrepræsentation

Hvor vi i afsnit 1 så på (u)muligheden for at søge systematisk efter idiomter i GY, MU, og GA, beskæftiger dette afsnit sig med det skridt i søgningen, hvor brugeren via tilfældige/slaviske opslag under idiomets konstituent er nået frem til det søgte lemma.

Søger vi igen i MU *male Fanden på væggen* under *Fanden*, gives oversættelsesforslaget *den Teufel an die Wand malen*. Men er det den eneste mulighed? Et kontrolopslag under lemmaet *male* godtgør, at fraseologismen har **dobbeltrepræsentation**.

Dette fænomen, som i virkeligheden må kaldes **polyrepræsentation**, idet der findes exx på, at samme idiom er opført separat under hele tre af sine konstituenten (se fx exx *det løber*⁸ *ngn. koldt ned ad ryggen* (MU) og **male byen rød** (MU)), er udbredt i GY, MU og GA

Exx *lede med lys og lygte efter ngt./ngn.* og *rive ngn. ngt. i næsen* kan anskueliggøre, at heller ikke polyrepræsentationen er systematisk gennemført: det første ex findes i MU både under autosemantikaene (jf. fx BUSSMANN 1990) *lys* og *lygte*, mens GY kun har opstillet idiomet under den første sb.-konstituent, *lys*. Der er tilsyneladende ingen sammenhæng med, at GY er den mindste af de to ordbøger og derfor økonomiserer med repræsentationerne i forhold til MU, for i det andet ex er det GY, som har dobbeltrepræsentation (under både *rive* og *næse*), mens man i MU kun finder dette idiom under *næse*.

Uden hensyn til de pladsøkonomiske implikationer kan man støde på det synspunkt, at det for brugeren snarest er en fordel med polyrepræsentation, både når det gælder ordbøger som GY, MU og GA, der mangler systematik og vejledning, hvad angår idiomers opstilling, men også for den "naive bruger", som *ikke* læser brugervejledninger (jf. fx BURGER 1983:22).

3.2. Polyrepræsentation og heterogenitet i ækvivalensansættelsen

Heroverfor kan som modargument anføres endnu et ex: *få læst og påskrevet*, som i MU dels figurerer under opslagsordet *læse* og under dets **unikale leksem** (jf. FLEISCHER 1982:42ff.) *påskrevet*.

Ordbogen giver under de respektive opslag **heterogen ækvivalensansættelse**: under *læse* foreslås *han fik læst og påskrevet* gengivet med: *ihm wurden die Leviten gelesen*. Under idiomets andet autosemantikon, *påskrevet*, foreslås i samme ordbog derimod: **T** *abgekanzelt werden; zusammengestaucht werden*.

⁸ Fed markerer her den konstituent, idiomet er kodificeret under.

BURGERS (1983:38) advarsel om, at idiomer, som placeres under flere forskellige stikord stiller ”erhöhte Anforderungen bezüglich Sorgfalt bei der Abstimmung der Artikel. Es sollte nicht vorkommen, daß das Phrasem (...) in unterschiedlichen Nennformen und mit unterschiedlichen Paraphrasen (her: äkvivalenter) erscheint”, – er altså endnu aktuel.

At der er tale om en udbredt tendens, fremgår af nedenstående ikke-exhaustive udvalg af exx. **Polyrepræsentationens heterogenitet** i disse opslagsmuligheder giver sig udslag i forskellige, til dels modstridende, oplysninger mht. ækvivalent-idiomets leksik, morfosyntaks og syntaktiske restriktioner:

(MU) *have begge ben på jorden*; (GY) *ikke (ville) sætte sine ben (+ lok.)*; (MU) *stirre sig blind på ngt.*; (GY, MU) *ryste i bukserne for/over ngt.*; (MU) *fejfe for egen dør*; (GY, MU) *pege fingre ad ngn./ngt.*; (MU) *ngt. passer som fod i hose*; (GY, MU) *puste til ilden*; (MU) *have hånd i hanke med ngt.*; (MU) *lyve hurtigere end/så stærkt som en hest kan rende*; (MU) *sluge en kamel*; (MU) *gå (uden om ngt.) som katten om den varme grød*; (MU) *trække i land*; (GY) *tvinge ngn. i knæ*; (GY) *spare på krudtet*.

Den heterogene ækvivalensansættelse ordbogsinternt – og den manglende konsekvens og systematik, dette er udtryk for –, berører desuden en anden, yderst central problemstilling, nemlig spørgsmålet om ordbøgernes troværdighed for brugeren, både den usuelle og den ikke-usuelle som fx lingvisten, der bruger ordbogen som kilde til en videnskabelig undersøgelse.

For hvis ækvivalensansættelsen i disse kilder er så præget af tilfældighed, som noget kunne tyde på, kan man fx så som forsker overhovedet tillade sig at gennemføre en undersøgelse, der baserer sig på de kontrastive påstande, disse ordbøger implicit indeholder? (jf. FARØ 2000)⁹.

Sammenfattende kan man sige, at fænomenet **idiomatisk polyrepræsentation og heterogenitet i ækvivalensansættelsen** i GY, MU og GA udgør et problem på flere niveauer:

- a) for ordbogens pladsøkonomi, idet den idiomatiske polyrepræsentation gør ordbogen større, uden at den dermed bliver et bedre værktøj for brugeren.

⁹ I dette kandidatspeciale diskuteres bl.a. brugen af bilingvale ordbøger som kilde til kontrastive undersøgelser af idiom-inventarer.

- b) i forhold til den kritiske bruger, når ordbogen under forskellige repræsentationer af samme idiom angiver forskellige ækvivalenter m.m. Ordbogen kommer da til at virke utroværdig.
- c) for ordbogens sammenlignelighed med andre ordbøger, nemlig i det omfang salgsmaterialets fremhævelse af idiomindhold dækker over polyrepræsentation.
- d) for den lingvistiske bruger, idet polyrepræsentationen ikke er konsekvent gennemført og ækvivalensansættelsen under de enkelte opslag ofte er heterogen. Dette fører til unødigt mange opslag og til problemer, hvad angår ordbogens brugbarhed som kilde.

Sammenfattende kan man sige, at GA, GY og MU passer ind i det generelle billede, SCHEMANN (1991:2790) tegner af den bilingvale leksikografis behandling af idiomatikken i forhold til makro- og mikrostruktur: "Leider herrscht wohl in keinem Bereich der Lexikographie (...) eine solche Verwirrung wie in der Frage der alphabetischen Anordnung phraseologischer Einheiten".

4. Lemmatisering

Når fx et verbalidiom frit kan konjugeres i person og tempus m.m., er det naturligt at opføre det i ordbogen, som der i leksikografien er tradition for at kodificere leksemer, nemlig i dets lemmaform, hvilket ifølge DIN-normen er "die Zuordnung einer Wortform eines Textes zu der zugehörigen Grundform" (SCHNORR 1991:2813). Denne grundform fremkommer efter en "process of deinflection and disambiguation" (ibid.).

Nu findes der en del idiomer, som er underkastet især syntaktiske **selektionsrestriktioner** (jf. fx BURGER 1983:34). Det må leksikografen gøre brugeren opmærksom på, enten i form af eksplicite oplysninger, eller snarere implicit via opslagsformen. Fx ville det være misvisende at lemmatisere *quatsch keine Opern!* med *keine Opern quatschen*, for så vil brugeren implicit kunne udlede heraf, at idiomet har fri selektion, selv om det kun bruges imperativisk (jf. DROSDOWSKI/SCHOLZE-STUBENRECHT 1992:562).

4.1. Lemmatisering i GY, MU, GA og DA: generelt

Alle fire ordbøger lemmatiserer fx *gå ngn. i bedene* som her: dvs. som en abstrakt repræsentation af et leksem, der kan realiseres i alle per-

soner og tempora, præcis som man ville lemmatisere ethvert andet monoleksikalsk leksem, der kan realiseres frit.

Men dette eksempel er ikke repræsentativt for ordbøgernes måde at præsentere deres idiomatiske stof på. I GY, MU og GA forekommer et alternativ til lemmatisering, nemlig præsentation af idiomet i en "arrangeret Kontext" (BURGER 1983:22), fx (GY) *det spolerer ikke min nattesøvn*, (MU) *han lyver så stærkt som en hest kan rende*, (GA) *politiet står på bar bund*.

I TA møder man tilsyneladende ikke denne måde at præsentere idiomet på: her *lemmatiseres*, hvor det er muligt. Man kan spørge, hvilket formål GY, MU, og GA's afvigelse fra lemmatiserings-principperne har?

I ovenstående tilfælde er det svært at se, hvorfor man ikke har valgt at præsentere idiomet hhv. *ngt. spolerer ikke ens nattesøvn; lyve så stærkt, som en hest kan rende og stå på bar bund* (evt. (fx *politiet*)). For den valgte form skal vel ikke antyde, at disse idiomer ikke kan realiseres i fx 3. person pluralis præteritum? (jf. BURGER 1983:36). Når man i øvrigt lemmatiserer traditionelt, må ordbogsbrugeren forvente, at afvigelser fra dette princip er begrundet i særlige hensyn, fx syntaktisk, agentiel eller temporal restriktion. Det synes ikke at være tilfældet her, snarere må det betragtes som inkonsekvens.

Med til lemmatisering hører, at elementer, som ikke er begrundet af idiomets valens, elimineres i opslagsformen (jf. BURGER 1983:40). Frie aktanter må henvises til deciderede eksempler, som for at være eksempler må have et lemma at referere til, og de kan derfor ikke optræde isoleret. For hvis ikke brugeren møder idiomets "abstrakte" form, men alene i en "pseudo-distribution", kan det virke forvirrende, især hvis ordbogens valg af "distribution" ikke stemmer overens med den, brugeren står med i form af en autentisk ko-tekst, hvilket oftest vil være tilfældet.

Som et ex vælger MU at lade idiomet *lade døren stå på klem for ngt.* præsentere af *lade døren stå på klem for nye forhandlinger*. Men sandsynligheden for, at brugeren netop har brug for at få oversat dette syntagma, er ekstremt lille: mit belæg var fx *"Nu åbner man en lille dør på klem for, at distributøren kan vælge mellem programmer, der har fået næsten samme stemmeandel"* (POL, 17.07.99, 1:11). Brugeren, som har brug for at oversætte dette fragment til tysk, kan derfor komme i tvivl om, hvorvidt den angivne tyske ækvivalent til netop denne danske konstruktion nu også kan bruges i *hans* tilfælde.

Når idiomet alene optræder i en meget specifik ko-tekst og ikke i sin lemma-form, bryder man med princippet om, at den indledende præsentation må være så almen som muligt. Vil man ud over lemma-formen specificere yderligere, kan det gøres i eksemplificerende parenteser, eksempelvis *lade døren stå på klem for ngt.* (fx *nye forhandlinger*). Hermed efterlader man ikke det indtryk, at *nye forhandlinger* hører med til idiomets leksik, og man undgår dermed at forvirre brugeren, samtidig med at man ikke skaber inkonsekvens i forhold til lemmatiseringsprincippet.

Jf. også flg. exx¹⁰:

(GA) *jeg er på bølgelængde med ham (være på bølgelængde (med ngn.))*; (MU) *bygge bro mellem to synspunkter (bygge bro mellem ngt.)*; (GY) *hans kone har bukserne på (være den, der har bukserne på)*; (GY) *vi kæmpede med ryggen mod muren (have/med ryggen mod muren)*; (MU) *du har ikke fattet en pind (ikke en pind)*; (GY) *uden at spørge til højre og venstre (til højre og venstre)*; (MU) *jeg har spurgt til højre og venstre*; (MU) *du har ikke skyggen af begreb om pædagogik (ikke skyggen af ngt)*; (GY) *nu kommer rosinen i pølseenden (rosinen i pølseenden)*; (GY) *i min tid var det god latin (ngt. er god latin)*; (MU) *på min tid var det god latin; køre en forretning i sæk (GY, MU) (køre ngt. i sæk)*.

4.2. Syntaktiske restriktioner

Som nævnt i afsnittets indledning er det ikke altid hensigtsmæssigt at lemmatisere et idiom på traditionel vis, som der ellers blev advokeret for i 4.1. Dette gælder, når idiomet er underlagt syntaktiske restriktioner: fx er det uhensigtsmæssigt at lemmatisere **gå i vasken*, som det fx gøres konsekvent i RØDER (1998), fordi en sådan repræsentation må indikere, at idiomet kan realiseres både med et subjekt [- HUM] og [+HUM]. Men eftersom kun det første er tilfældet i usus, vælger både GY, MU og TA på hensigtsmæssig vis at lemmatisere: *ngt. går i vasken*, og på samme måde med fx *ngt./det skriger til himlen* og *ngt. er hul i hovedet* (ibid.).

Men i en lang række andre tilfælde, hvor de syntaktiske restriktioner burde fremgå af lemma-formen, lemmatiseres der misvisende, fx (GY) *gå som varmt brød*; (GY) *komme for dagens lys*; (MU) *komme for dagen*;

¹⁰ Efter ordbogs-formen følger forslag til logisk lemmatisering. Dualt kodede idiommer må naturligvis markeres (idiom) ell. lign. (jf. afsnit 2).

(TA) *være en død sild*; (GY, MU) *falde i god jord*; (GA, GY, MU) *løbe ud i sandet*. Ingen af disse idiomer bruges [+HUM], derfor ville formen *ngt...* i alle tilfælde have været en bedre lemmatisering.

Et andet ex på uhensigtsmæssig lemmatisering er *slå koldt vand i blodet!*, som GY, MU og TA alle vælger at præsentere i imperativ – på trods af, at den indikativiske brug i usus er endog *meget* hyppigere (jf. BA 1997, 1998).

Man finder også exx på, at *tempus*-restriktioner ikke afspejles i lemformaformen, fx: *gribe n. ud af luften – etwas aus der Luft greifen* (MU), som ignorerer, at både det danske og det tyske idiom udelukkende bruges i perfektum (jf. BA 1997, 1998 og ZK¹¹).

I alle fire ordbøger findes der altså en del eksempler på, at opslagsords syntaktiske restriktioner ikke afspejles i lemma-formen. TA er dog generelt den ordbog med de færreste problemer på dette punkt, sandsynligvis pga. dens idiomatiske specialisering.

4.3. (Relative) idiomatiske arkaismer

De fire ordbøger vælger ikke sjældent at kodificere en idiom-variant, som må karakteriseres som (relativt) arkaisk. Dette gælder fx *hæve ngn./ngt. til skyerne* (GY), som kan betragtes som en arkaisk variant til *rose ngn./ngt. til skyerne*. Denne konstatering kan underbygges af en korpusundersøgelse: Søger man i BA (1997) på ”til skyerne” og analyserer outputet, viser det sig, at af de i alt 21 idiomer med [*vb.*] + *ngt. til skyerne*, fordeler belæggene sig på 17 med *rose*, 1 med *prise* og endelig kun 3 med *hæve*, hvoraf de to i øvrigt stammer fra samme (bedagede) kulturanmelder. Frekventuelt ville en lemmatisering *rose ngn./ngt. til skyerne* være en bedre afspejling af moderne dansk sprogbrug. Det gælder fx også *hvile på sine laurbær* (MU, GA). En kontrol i BA (1998) viser forholdet 0:23 for belæg med formen hhv. *sine laurbær* og *Ø laurbærrene*.

4.4. Germanismer

Det er ikke altid muligt at skelne entydigt mellem arkaismer og germanismer på grund af det nære slægtskab mellem tysk og dansk og den tidlige så kraftige sproglige påvirkning fra tysk. Ofte må man blot

¹¹ Die Zeit auf CD-ROM, jf. referencer.

konstatere, at et bestemt idiom er opført i en form, der ikke stemmer overens med tendenserne i moderne dansk sprogbrug – om det så skyldes synkron interferens eller en konserverende sprogholdning.

Et ex på et dansk idiom, som er opført i en form, der tyder på interferens er: *indsuge ngt. med modermælken* (MU). BA (1998) indeholder 19 belæg med *få*, 2 med *komme*, 1 med *annamme* og 1 med *inddrikke*. Ser vi på MU's tyske ækvivalent: *etwas mit der Muttermilch einsaugen*, så skal forklaringen nok findes her.

I GY finder man ”lemmatiseringen” *det faldt som skæl fra hans øjne*, som er en temmelig ugængs form. Den forekommer ikke i BA (1997-1999). Derimod optræder formerne uden *som* adskillige gange, som fx:

”Østtyskerne fik et knæk, da Muren faldt og dermed skællene fra øjnene”; ”Da faldt skællene fra mine øjne”; ”der gik lang tid, før der faldt skæl fra hans øjne”

Sandsynligvis er det den anførte tyske ækvivalent: *es fiel ihm wie Schuppen von den Augen*, som er årsag til **idiomatisk interferens**.

Endnu et ex på mulig interferens i GY, MU og TA er idiomet *have trådt sine barnesko [+ lok.]*¹², som i dansk bruges om det sted, man har fået sin afgørende, ofte faglige prægning, eller hvor man er vokset op (jf. BA 1998). Det bruges *ikke*¹³ om ”at være ude over barneårene”. Men såvel GY, MU og TA fortolker idiomet sådan, og derfor bliver *die Kinderschuhe abgestreift haben* en fristende ækvivalent, men **overfladesemantikken** (jf. PILZ 1978:359) snyder: der er tale om **partielt ”falsche Freunde”** (jf. afsnit 5).

Syntaktisk ækvivalerer det danske og det tyske idiom heller ikke, fordi det danske idiom som obligatorisk aktant kræver et lokaladverbial, fx ”Lisbeth Knudsen har trådt sine barnesko **hos Berlingske Tidende**” (BA 1998), hvad der ikke gælder det tyske idioms valensstruktur.

Eksemplet illustrerer samtidig ordbøgernes *interdependens*: det er påfaldende, at alle tre ordbøger vælger denne tvivlsomme ækvivalensrelation. Der synes at være tale om en såkaldt (fejlagtig) **kontrastiv norm** (WIEGAND 1999, jf. 5.5.).

¹² GY og MU lemmatiserer *børnesko* – 12:12 belæg i BA (1998) har *barnesko*.

¹³ Som RØDER (1998) ellers også skriver i sin betydningsforklaring, selv om alle hans belæg modsiger ham.

4.5. Ordsprogsdominans

I både GY, MU og TA er der en tendens til at **ordsprog**, der – i modsætning til idiomernes egenskab af *potentielle* sætningsled eller leddele, der reproduceres, – er egentlige **mikrotekster** (FLEISCHER 1982:80), som citeres, repræsenterer de idiommer, som etymologisk er afledt af dem. Dette princip får nogle gange den uheldige konsekvens, at ordsprog, som næppe (længere) bruges i dansk, kommer til at stå i stedet for et frekvent idiom. Dette gælder fx *spise kirsebær med de store*, som ikke er medtaget i hverken GY eller MU. Det er derimod *man skal ikke spise kirsebær med de store*, som der næppe eksisterer noget oversættelsesbehov for i moderne dansk, fordi det som ordsprog er yderst sjældent i usus.

Et hyppigt dansk idiom er *komme gennem nåleøjet* (jf. BA 1998, 1999). Men i GY og MU optræder det ikke. I stedet optræder *det er lettere for en kamel at komme gennem et nåleøje end for en rig at komme i himmerige*, som i usus er yderst sjældent (jf. BA). Ordsproget kan ikke erstatte idiomet, for idiommer fungerer uafhængigt af deres evt. ordsprogs-motiv.

Også i GA støder man på problemet: således er idiomet *kaste barnet ud med badevandet* repræsenteret af *man skal ikke smide barnet ud med badevand* (!).

4.6. Idiosynkratiske former

Som afslutning på undersøgelsen af problemer i forbindelse med udgangsideomets opslagsformer skal her kort nævnes en kategori, som tilsyneladende afspejler et mere tilfældigt misforhold mellem artikelforfatterens **introspektion** (jf. BERGENHOLTZ 1988:10ff.) og den gængse sprogbrug, nemlig **idiosynkratiske former**.

GY lemmatiserer fx *sætte et spørgsmålstegn ved ngt*. Men en søgning i BA (1997) godtgør, at formen med ubestemt artikel udgør 0:97 i forhold til formen uden.

Både GY og MU anfører et idiom *få serveret ngt. på en sølvbakke*, selv om der er tale om en (i dag) meget sjælden variant af *sølvfad*-idiomet¹⁴.

¹⁴ BA 1998: 1:20.

Også TA har sådanne idiosynkratiske former, som ikke afspejler tendensen i sproget: *være den, der bærer bukserne* er der i BA (1998) ikke exx på, derimod 7 på *være den, der har bukserne på*.

Det står formentlig hævet over enhver diskussion, at en ordbog, som ønsker at beskrive den *generelle* sprogbrug, må lemmatisere sådanne former af idiomerne, som er **prototypiske** eller **frekvente**, ikke mere eller mindre tilfældige dannelser.

5. Ækvivalensansættelse

”L’auteur de dictionnaire se trouve entre deux feux, (...) il doit décrire la langue telle qu’elle est, enregistrer une norme indépendante de lui qui pourra être reprise de manière neutre par l’usager. Il doit recenser des *faits de langue*. Pourtant, surtout au niveau des expressions figées, métaphoriques, l’équivalence n’existe pas toujours” (DUVAL 1991: 2822).

Spørgsmålet er, hvordan de fire ordbøger griber dette problem an: et idiom i udgangssproget uden nogen oplagt idiom-ækvivalent, uden ”l’équivalence absolue” (ibid., 2823)?

5.1. Pseudoækvivalens

I MU anføres *hier ist dicke Luft* som ækvivalent til *der er ugler i mosen*. Men sidstnævnte idiom er leksikaliseret i betydningen ”der er fare på færde, ngt. i gære” (BECKER-CHRISTENSEN 1999 og BA), mens det tyske idiom bruges i situationer med ”dårlig stemning, optræk til skænderi” o.l. (DROSDOWSKI et al. 1996 og ZK), en kontrastiv relation, der næppe kan betegnes som (oversættelses)ækvivalens.

GY har som den eneste ordbog medtaget idiomet *flytte hegnsplæ*. Men oversættelsesforslaget *Berge versetzen* er problematisk. For *flytte hegnsplæ* indeholder sememet ”flytte grænserne for ngt.” (RØDER 1998 og BA), mens *Berge versetzen* betyder ”gøre det (næsten) umulige” (DROSDOWSKI 1996 og ZK).

5.2. ”Falsche Freunde”

Ligesom blandt de monoleksikalske leksemer findes der i ethvert sprogpar en række eksempler på pseudoækvivalente idiommer, hvis overfladesemantik konvergerer. En sådan konvergens på *udtrykssiden* er dog langt fra nogen garanti for *indholdsmæssig* ækvivalens, idet

forholdet mellem udtryk og indhold også for det idiomatiske inventars vedkommende er arbitrært (jf. FARØ 2000).

Sådanne idiomatiske ”falsche Freunde” er fx *sætte ngn. stolen for døren – jmdm. den Stuhl vor die Tür setzen* (GY): mens DROSDOWSKI (1992 og 1996) parafraserer det tyske idiom med ”opsige (fyre)” eller ”bortvise”¹⁵, parafraseres det danske idiom i monolingvale ordbøger (RØDER 1998, BECKER-CHRISTENSEN 1999) med ”tvinge ngn. til at vælge”, ”sætte ngn under pres” – ”fyringsaspektet”, som dominerer i tysk, nævnes ikke her – jf. også BA (1997), som har 0:10 *fyre/droppe*. Vel af samme grund har MU renonceret på dette (fejlagtige) idiomatiske 1:1-oversættelsesforslag og anfører: *jm ein Ultimatum stellen, jm Bescheid stoßen*.

På dansk betyder *det ligger i luften*, at ”ngt. er underforstået” (BECKER-CHRISTENSEN 1999 og BA). På tysk bruges *etwas liegt in der Luft* derimod om noget som ”er nært forestående” (DROSDOWSKI 1996, ZK). ”Idiomparket”, som både GY og MU etablerer, er ”falsche Freunde”

På lignende vis anfører GY som ækvivalent til det danske *bide i græsset* den fristende *ins Gras beißen*. Når dette oversættelsesforslag er uheldigt, skyldes det, at de to idiomers *dybdesemantisk* – og det må være det primære for ordbogsbrugeren – , divergerer, trods den åbenlyse *overfladesemantiske* konvergens. På dansk *bides der i græsset*, når nogen ”lider nederlag”, eller når fx en fodboldspiller bliver fældet på grønsværen (BECKER-CHRISTENSEN 1999 og BA). På tysk bruges idiomet derimod om ”at dø” (DROSDOWSKI 1996 og ZK).

5.3. Danismer

Ligesom vi i 5.2. så, at idiomatisk interferens fører til germanismer blandt de danske lemmata, virker fænomenet også den anden vej: tyske ”idiomers” konstrueres henover det danske udgangsideoms struktur, og resultatet bliver **idiomatiske danismer**, som brugeren må tro har samme funktion i målsproget, som udgangsideomet har det i udgangssproget.

Etwas mit einem Körnchen Salz nehmen kan synes at være oplagt idiomatisk oversættelse til *tage ngt. med et gran salt* (MU). Men idiomet

¹⁵ Hvilket bekræftes af korpusundersøgelser i ZK, der desuden supplerer med betydningen ”slå op med ngn.”

eksisterer ikke i hverken DROSDOWSKI (1992), (1996) eller WAHRIG (2000). Heller ikke i korporaene (ZK, MK¹⁶), som afspejler en væsentlig del af den tyske usus¹⁷, figurerer det. Min sidste kontrolkilde, to uafhængige *native speakers* (TWOHIG og SCHMITZ)¹⁸, kender det ikke. Tætere kan man næppe komme en falsifikation af dette syntagma som autentisk tysk idiom. Jeg går derfor ud fra, at det er *konstrueret*, hvilket i øvrigt ikke er noget leksikografisk særsyn, jf. fx WIEGAND (1999: VII). Alle fire ordbøger anfører *etwas mit einem Körnchen Salz nehmen*, hvad der er et interessant ex på leksikografisk interdependens.

Et andet sådant "ghost"-idiom (jf. SVENSÉN 1997:29), der synes konstrueret henover et dansk forlæg, er *in die warme Stube kommen* i MU, der angives som ækvivalent til (*fig*) *komme ind i varmen*. Det er ikke kodificeret i tyske monolingvale ordbøger (DU11, DUW, WAHRIG), og mine to informanter kender det heller ikke. GY og TA synes da også her at regne med idiomatisk ækvivalensløshed og parafraserer derfor, mens GA ikke har medtaget det danske idiom i sin lemmaliste.

5.4. Idiomatisk hyperdistance

En god oversættelse forsøger altid at gengive et idiom i L_1 med et idiom i L_2 . Er der flere oversættelsesmuligheder, må man prioritere det idiom højest, som på udtrykssiden konvergerer mest med udgangsidiomet. Det samme må man kunne forvente af en ordbog, der som en af sine funktioner har at støtte oversættelsen.

Man finder dog i alle fire ordbøger exx på, at et dansk idiom *parafraseres*, frem for at den oplagte idiomatiske tyske ækvivalent angives. Især synes dette at være udbredt i GA. Det kan ikke være hensigtsmæssigt at fokusere på *divergenserne* i dansk-tysk idiomatik de steder, hvor der rent faktisk er sammenfald. Idiomatikken er svær nok at lære for fremmedsprogede.

Fx er det ikke umiddelbart indlysende, hvorfor GA parafraserer *lægge ngt. på is* med *etwas links liegenlassen* i stedet for det mere oplagte *etwas auf Eis legen* ("Auch die Evolution ist auf Eis gelegt, so daß die

¹⁶ = Mannheimer Korpora (jf. *referencer*).

¹⁷ Op mod 200 mio. ord.

¹⁸ Den ene, Twohig, som har et godt kendskab til engelsk, kom til at tænke på det engelske "take sth. with a pinch of salt", da jeg forelagde hende "etwas mit einem Körnchen Salz nehmen" – men afviste altså et sådant idiom på tysk.

Baumarten sich neuen Umweltbedingungen nicht anpassen können” (ZK)).

Idiomet (*stå*)¹⁹ *med ryggen mod muren* ækvivaleres i GA med *in die Enge geraten sein*, men her ville (som i GY, MU og TA) *mit dem Rücken zur/an der Wand* have været ikonografisk (= billedligt, jf. FARØ 2000) tættere på udgangsideomet (jf. ZK: ”Was kann mir noch passieren. Risiken und Nebenwirkungen sind doch völlig egal, ich stehe mit dem Rücken zur Wand”).

Ifølge WIEGAND (1999:VIII) opstår der ofte i de nationale bilingvale leksikografier såkaldte **kontrastive normer**, dvs. ”Stabilisierung der Äquivalentbeziehungen” (ibid.), hvad kodificeringen af polyleksikaliske syntagmer angår.

En sådan kontrastiv norm synes at have indfundet sig i dansk-tysk leksikografi, når det gælder oversættelsen af idiomet *ngt./ngn. skriver historie*. I både GY og MU angives ækvivalenten *etwas macht Geschichte*, hvilket absolut er gængst tysk. Men det er *etwas **schreibt** Geschichte* også (jf. fx ZK: ”Ihr öffentlicher ’Aufruf an alle Entscheidungsträger der Wirtschaft’ wird Geschichte schreiben”), men alligevel har man valgt en variant, som ligger fjernere fra det danske idiom end nødvendigt.

Andre spredte exx på unødvendig ”idiomatisk distance” (jf. FARØ 2000) er TA’s (*måtte*) *knibe sig i armen*, som ækvivaleres med *kneif’ mich, ich glaub’ ich träume*, hvilket ikke kongruerer syntaktisk med udgangsideomet. Men herudover kan det undre, at der ikke i stedet er anført *sich in den Arm kneifen (müssen)*, som syntaktisk og ikonografisk konvergerer fint med det danske idiom (jf. fx MK: ”ab und zu, während das Ensemble ”The English Concert” (...) mit den Jubelchören einer Huldigungskantate für Königin Mary selig das England der Restaurationszeit im 17. Jahrhundert herbeizauberte, mußte man sich in den Arm kneifen”). Og samme ordbogs *sich ins Fäustchen lachen* som ækvivalent til idiomet *gnide sig i hænderne* slører, at tysk og dansk her konvergerer på udtryksiden, idet *sich die Hände reiben* har samme funktion i tysk (”Der einfache Bürger aber reibt sich die Hände, da er das Unrecht mit solch harter Konsequenz verfolgt sieht” (ZK)).

¹⁹ Min parentes som markering af, at verbal-delen er fakultativ.

Tilsvarende med GY og MU's *have medvind*, hvis ækvivalent angives som *Oberwasser bekommen*. Her kunne *im Aufwind sein* fremhæves som en ikonografisk bedre ækvivalent ("die Opposition ist im Aufwind, einfach weil die anderen immer so viele Fehler machen" (sz²⁰ 08.05.99:4)).

Generelt kan man sige, at ordbøgerne i nogen grad foretager en "idiomatisk harmonisering" på steder, hvor der ikke findes et idiomatisk 1:1-forhold mellem dansk og tysk (jf. også FARØ 2001). Her er parafrasering i reglen en mere hensigtsmæssig metode, så ikke leksikografen giver brugeren et falsk billede af den **idiomatiske distance** (ibid.), som rent faktisk eksisterer mellem dansk og tysk. På den anden side bør man heller ikke med **idiomatisk hyperdistance** overdrive de interlingvale forskelle, hvor der eksisterer et idiomatisk fællesskab.

6. Ydre selektion

Ifølge WIEGAND (1998:312) "(sind) die wichtigsten prüfenden Suchfragen die Suchfragen nach der Existenz eines sprachlichen Ausdrucks als Lemma". Et sådant spørgsmål er et spørgsmål til ordbogens **ydre selektion** (jf. Wiegand 1989, i: ibid.).

Med (ydre) selektion udtrykker metaleksikografien en ordbogs evne til at repræsentere usus. Hvad der medtages, og hvad der udelades, kan hvile på mange forskellige kriterier, fx det pågældende leksems frekvens, naturligvis afstemt med ordbogens målgruppe. Selektionen bør dog aldrig være tilfældig (jf. SVENSÉN 1997:28ff.).

Udgangspunktet for denne del af undersøgelsen er et **sample-korpus** (jf. SINCLAIR 1997:23f.) af ca. 600 forskellige danske idiomer i autentisk kotekst, primært indsamlet fra aviser fra 1998 og især 1999²¹. Der er med andre ord tale om et helt moderne og empirisk materiale. Alle idiomer er verificerede, enten via BA's off-line **monitor-korpus** (jf. SINCLAIR 1997:24ff.), eller via danske almen-/special- og mono-/bilingvale ordbøger. De tilgrundliggende idiomer er således leksikaliserede i moderne dansk.

Med dette korpus som grundlag kan man gennemføre en *kvantitativ* validering af de fire ordbøger: i hvor høj grad evner den enkelte ordbog

²⁰ Süddeutsche Zeitung.

²¹ Korpus kan studeres i FARØ 2000 (bilag).

at levere oversættelsesforslag til idiomer, som bruges *i moderne dansk*? Man kan altså stille spørgsmålet, i hvor stor grad hver ordbog dækker det nævnte korpus' idiominventar og udtrykke denne grad med en procentsats, som gør ordbøgerne kvalitativt kommensurable.

6.1. Metodiske problemer i forbindelse med optælling

Skal undersøgelsen af ordbøgernes idiomatiske dækningsgrad være operationaliserbar, så kræves der standardiserede principper, hvad angår identificeringen af et idiom i en ordbog. Også på dette område viser idiomatikken sig som en "kritisk kategori" (jf. SVENSÉN 1997:90), der volder særlige vanskeligheder for leksikografien såvel som metaleksikografien. Problemerne hænger sammen med idiomets *duale kodering* (se afsnit 2) og *markeringen* af idiomer i leksikografien (ibid.).

Er et idiom dualt koderet *i snæver forstand* (jf. fodnote 2), så må man betragte det som *polysem*. En af leksikografiens vigtige opgaver er at monosemere ambige leksemer, så der ikke opstår tvivl om deres fortolkning (jf. BERGENHOLTZ/TARP 1994:222f.). Denne monosemering kan foretages vha. en leksikografisk *markering* (jf. afsnit 2), fx i form af et signum ved de idiomatiske leksemer som fx (*fig.*) (GY), (*talemåde*) (MU), eller i form af ikke-verbale markeringer som i BERGENHOLTZ (1999), der anvender sort firkant, som i omteksten entydigt er angivet som en idiomatik-markør (ibid., 19).

Imidlertid har jeg i afsnit 2 påvist, at ordbøgernes markeringssystemer er inkonsekvente og mangelfulde, når det gælder monosemering af dualt koderede idiomer. Den mangelfulde markering i GY, MU og GA stiller således sammenligningen af ordbøgernes idiomatiske dækningsgrad over for visse vanskeligheder.

For at sikre operationaliserbarhed og relativ kommensurabilitet af resultaterne med andre undersøgelser, må principperne for sammentællingen derfor specificeres nøje:

a) I de tilfælde, hvor et idiom kun er dualt koderet *i bred forstand*, men som regel ikke vil blive misforstået af brugeren, idet det forudsættes, at han som native speaker besidder **idiomatisk kompetence**, regnes idiomet for kodificeret i den pågældende ordbog, også selv om det ikke er markeret som sådant.

Således tælles fx (GY) *fare i blækhuset* med i opgørelsen, fordi litteral dekodering ganske vist er mulig, men næppe udbredt blandt danske

ordbogsbrugere. På samme måde må (MU) *få en i fedtefadet* regnes for et kodificeret idiom, for den litterale kodering synes virkelighedsstridig.

b) I de tilfælde, hvor den duale kodering derimod også kan siges at gælde i *snæver forstand*, dvs. hvor både litterale og idiomatiske realiseringer af syntagmet forekommer i usus, må *implicitte kriterier* afgøre, om ordbogen har kodificeret den idiomatiske variant eller blot en literal kollokation, når der ikke forekommer markering for idiomaticitet. Et sådant kriterium kan fx være den tyske ækvivalent: hvis denne er idiomatisk, kan lemmaet også regnes for idiomatisk.

c) Er der derimod tale om syntagmer, hvis idiomatiske realisering skønnes mindre hyppig end den tilsvarende litterale, regnes de som kollokationer, hvis de er umarkerede. Dette gælder en del af **somatismerne** i snæver forstand (jf. FARØ 2001), dvs. syntagmer som *ryste på hovedet*, *trække på skuldrene*, hvor det må formodes, at artikelforfatteren har ønsket at kodificere den basale ikke-idiomatiske kollokation, hvis ikke den er markeret som et idiom.

Der er naturligvis tale om et mindre usikkerhedsmoment, men det skyldes som nævnt ordbøgernes manglende markeringssystematik.

6.2. GA, GY, TA og MU's dækningsgrad i forhold til moderne dansk idiomatik

En systematisk gennemgang af de fire ordbøgers lemmalisters dækning af det omtalte 600 idiom store synkrone og empiriske korpus, resulterer i en fordeling, som ser ud på flg. måde:

GA: **25 %** TA: **42 %**²² GY: **66 %** MU: **70 %**

Disse tal viser, at man i GA finder 1/4 af de idiom, som bruges i moderne dansk, mens de tilsvarende andele for de tre andre ordbøger er hhv. lidt under halvdelen og omkring 2/3. Tallene rummer samtidig en række interessante erkendelser:

For det første kan SCHEMANN (1991:2790) påstand, at selv de største bilingvale ordbøger (= MU) i reglen kun kan betragtes som "Auswahl-

²² Ser man alene på TA's dækningsgrad som *monolingval* ordbog bliver tallet meget højere, nemlig 71 %.

wörterbücher” hvad det idiomatiske inventar angår, bekræftes for sprogparret dansk-tysks vedkommende.

For det andet må man sige, at LAURIDSENS (1994:350) konstatering om GA, at ”ordbogen yder ved oversættelse fra dansk til tysk i mangt og meget lige så god hjælp som Gyldendals røde, som hermed har fået konkurrence”, ikke gælder *kvantitativt* for kategorien idiomatik, hvor der er meget stor afstand op til GY og MU’s dækningsgrad.

For det tredje kan man om TA konstatere, at den som *dansk-tysk idiomordbog* betragtet ikke kan måle sig med GY og MU, i hvert fald hvad det kvantitative aspekt angår. I GY og MU finder man 40-45 % flere ækvivalenter til moderne danske idiomter end i TA. Derimod har TA naturligvis det *polylingvale* aspekt, GY og MU af gode grunde ikke indeholder, og som *monolingval* dansk idiomordbog er dens dækningsgrad relativt høj.

For det fjerde er det påfaldende, at forskellen i dækningsgrad mellem GY og MU ikke er større end tilfældet er, når man tager MU’s generelle størrelse i betragtning. Man kan udlede af denne relativt lille forskel i dækningsgrad, at det ikke er på området *moderne idiomter i snæver forstand*, at MU er signifikant mere dækkende end GY. Dette kan være en nyttig oplysning, for som bruger kunne man måske få det indtryk ud fra omslagets reklame: der er ”lagt særlig vægt på at medtage faste udtryk og vendinger, i alt over 50.000” (smudsomslag). Forholdet viser, at ”faste udtryk og vendinger” er så vage leksikografiske begreber, at brugeren risikerer at føle sig snydt, hvis formålet med købet var at anskaffe sig et opslagsværk, som havde en *afgørende* større dækningsgrad end GY i forhold til moderne usuel dansk idiomatik. For dette er overraskende nok ikke tilfældet: under **6 %** større dækningsgrad i forhold til den synkrone idiomatik er ikke meget, når man tager forskellen mellem ordbøgernes egne angivelser af deres indhold af ”udtryk og vendinger” i betragtning: forholdet mellem GY’s ”30.000” (s. 5) og MU’s ”50.000” (smudsomslag) udgør en forskel på **40 %**. De resterende 32 procentpoint er altså fordelt på andre ”udtryk og vendinger” end synkron idiomatik i snæver forstand. Denne kategori spiller altså *relativt* en større rolle i GY end i MU

At man rent faktisk kan give brugeren præcise oplysninger om ordbogens indhold af polyleksikalsk leksik er BERGENHOLTZ (1999) et eksempel på: her specificeres på omslagets bagside, at ordbogen indeholder: ”5000 idiomter, 8.500 eksempel-sætninger, 2.000 ordsprog, bevingede

ord og andre citater” – begreber som alle er defineret i ordbogens indledning.

For alle fire ordbøgers vedkommende viser konfrontationen med det autentiske idiom-udvalg desuden, at de kunne gøres mere komplette i forhold til moderne dansk idiomatik. En supplerings med mellem 75 og 30 % flere idiommer ville gøre ordbøgerne til et bedre redskab for brugeren, som i mindre grad ville opleve, at ordbogen ikke kan hjælpe videre med oversættelsen af et givent idiom. Idiomatikken hører til de kontrastivt problemfyldte leksemkategorier og efterlyses generelt af ordbogsbrugere som stof, der ønskes prioriteret højt (jf. afsnit 0). En kvantitativ forbedring af de bilingvale ordbøger på dette område vil derfor af brugeren sandsynligvis blive opfattet som en *kvalitativ* forbedring af ordbogen som værktøj.

7. Sammenfatning

Formålet med denne artikel var at undersøge fire dansk-tyske ordbøger, GY, MU, GA og TA, mhp. deres behandling af det idiomatiske stof.

Det har vist sig, at en række af de problemer, som i forskningen konstateres om fraseologien i den tyske monolingvale leksikografi (jf. fodnote 1 og BURGER 1992), også gælder for den dansk-tyske leksikografi. Herudover implicerer det bilingvale aspekt nogle særlige vanskeligheder.

Ifølge SCHEMANN (1991:2789) har brugeren, som slår idiomatik op, tre ”Wünsche” til ordbogen, nemlig at opslaget kan foregå ”überhaupt”, ”rasch” og ”zuverlässig”. Denne undersøgelse har frembragt en række erkendelser vedrørende opfyldelsen af disse tre ønsker i den moderne dansk-tyske leksikografi:

Afsnit 1, 2 og 3 beskæftigede sig med ønsket om en effektiv (= ”rasche”) idiomsøgning i printordbøgerne. Det viste sig, at en hurtig søgning besværliggøres af manglende eller i praksis uanvendelige brugervejledninger på dette punkt i GA, GY og MU. Søgningen vanskeliggøres yderligere af både mangelfulde og inkonsekvente markerings-systemer, der i nogle tilfælde gør **identificeringen** af idiom over for kollokation umulig. Den manglende systematik i idiomhåndteringen i de tre ordbøger gør, at brugeren aldrig ved, under hvilket autosemantikon, han kan forvente at finde det ønskede idiom: her hersker stor vilkårlighed. Ydermere er ækvivalensansættelsen for de **polyrepræsen-**

tative idiommer ikke sjældent heterogen internt i ordbogen. Dette mindsker ordbogens værdi som kilde til fx leksikalske undersøgelser, men samtidig mister ordbogens oplysninger troværdighed for den opmærksomme bruger, der får forskellige ækvivalenter (og ækvivalent-former), alt efter hvilken idiomkonstituent han slår op under.

Afsnit 4 og 5 vedrører det brugerrelaterede aspekt ved idiombehandlingen, som iflg. SCHEMANN er brugerens ønske om, at ordbogen er ”zuverlässig”. På en række punkter er GA, GY, TA og MU det ikke:

På lemmasiden (afsnit 4) forekommer således inkonsekvent og uhensigtsmæssig lemmatisering, der slører idiometts syntaktiske egenskaber. Arkaiske former er opført i stedet for moderne. Germanistiske idiommer ses repræsenterende genuint danske former, sandsynligvis som følge af interferens. Der kan også spores en tendens til, at ordsprog erstatter det i usus langt hyppigere idiom, som brugeren altså snarest ville søge efter. Endelig ses idiommerne opført idiosynkratisk, dvs. i en form, som ikke svarer til den i usus gængse.

På ækvivalentsiden (afsnit 5) kunne der konstateres problemer med idiomatisk pseudoækvivalens, problemer som kan afhjælpes gennem en udvidelse af det empiriske grundlag, fx i form af korpusstudier. Også de påviste ”falsche Freunde” kan i et vist omfang undgås via en udvidelse af empirien – samt en større forståelse for den relative arbitraritet mellem et idioms overflade- og dybdesemantik. Hvad idiomatiske danismer angår, må det mest hensigtsmæssige være, at kontrastive idiomrelationer ikke harmoniseres, men at der i stedet parafraseres i tilfælde af idiomatiske ”Lemma-Lücken”. For brugeren må gå ud fra, at de ækvivalenter, han får, er leksikaliserede i målsproget og ikke konstruerede i forlegenhed over et manglende idiomatisk 1:1-forhold.

Idiomatisk hyperdistance er især uheldigt ud fra et indlæringssynspunkt. Men herudover må brugeren kunne forvente, at han får en idiomatisk ækvivalent til et opslagsidiom, hvis det eksisterer. For en parafrase kan ikke erstatte idiometts særlige semantik 100 %.

SCHEMANNS sidste ”Benutzerwunsch”, hvad idiomatikken angår, var, at det søgte leksem ”überhaupt” var kodificeret i ordbogen. I afsnit 6 har jeg undersøgt fire dansk-tyske ordbøger mhp. deres kvantitative evne til at levere tyske ækvivalenter til knap 600 i usus faktisk forekommende moderne danske idiommer. Som det fremgik, er det moderne idiomatiske inventar stadig mangelfuldt kodificeret i selv den største dansk-tyske ordbog (MU) og har samtidig her en relativt mindre fremtrædende

rolle end hos sin nærmeste kvantitative konkurrent, GY. Markedets to andre ordbøger med dimensionen dansk-tysk idiomopslagsværk, TA, og især GA, når på den anden side langt fra den idiomatiske dækningsgrad, man finder i GY og MU.

Der er, især i den tyske forskning, gentagne gange blevet gjort opmærksom på problemerne med det fraseologiske, herunder det idiomatiske stof i ordbøger. WIEGANDS (1999:XIV) konstatering kan stå eksemplarisk:

”Die Darbietung der Phraseme in zweisprachigen Wörterbüchern stellt nach wie vor eines der unübersichtlichsten Problemknäuel dar (...), und vieles, wofür bereits bessere Lösungen angeboten wurden, machen die Lexikographen leider immer noch und immer wieder (und hoffentlich nicht immer öfter!) ganz einfach falsch”.

SCHOLZE-STUBENRECHT (1988:284) mener med reference til den omfattende fraseologisk-idiomatiske forskning: ”Für den Lexikographen, der sich mit Phraseologismen beschäftigen will oder muß, ist das Goldene Zeitalter angebrochen. Dies verdankt er einer Sprachwissenschaft, die (...) den Gegenstand, von dem die Rede ist, gründlich und unter den vielfältigsten Gesichtspunkten untersucht hat”.

I tilslutning hertil må FLEISCHERS (1982:31) næsten 20 år gamle konstatering: ”Unter Verwendung der gewachsenen theoretischen Einsichten bedarf auch die lexikographische Kodifizierung der Phraseologismen einer Verbesserung, und zwar sowohl in allgemeineren ein- wie zweisprachigen Wörterbüchern als auch in speziellen phraseologischen Wörterbüchern”, i lyset af de netop gennemgåede problemer med idiomatikken i de fire ordbøger siges at være aktuel endnu.

Vi har endnu den ”idiomatiske guldalder” til gode i dansk-tysk leksikografi.

Referencer

a) opslagsværker

- Andersen, Stig Toftgaard (1998). *Talemåder i dansk. Ordbog over idiommer*. København: Munksgaard. (= TA).
- Becker-Christensen, Christian (hovedred.) (1999). *Politikens Nudansk Ordbog med etymologi*. København: Politiken.
- Bergstrøm-Nielsen, Henrik/Lange, Henrik/Larsen, Henry Verner (1996). *Dansk-tysk ordbog*. 1. udg., 2. opl. København: Munksgaard. (= MU).

- Bork, Egon (1996). *Dansk-Tysk Ordbog*. 10. udg., 2. opl. København: Gyldendal. (= GY).
- Bußmann, Hadumod (ed.) (1990). *Lexikon der Sprachwissenschaft*. Kröner: Stuttgart.
- Drosdowski, Günther et al. (1996). *Duden Deutsches Universalwörterbuch*. 3. opl. Mannheim: Duden. (= DUW).
- Drosdowski, Günther/Scholze-Stubenrecht, Werner (red.) (1992). *Duden Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten. Wörterbuch der deutschen Idiomatik*. (Der Duden in 12 Bänden, bd. 11). Mannheim: Duden. (= DU11).
- Hansen, Carsten (1993). *Gads Tysk Large: tysk-dansk/dansk-tysk ordbog*. København: Munksgaard. (= GA).
- Kempcke, Günther (2000). *Wörterbuch Deutsch als Fremdsprache*. Kempten: De Gruyter.
- Røder, Allan (1998). *Danske talemåder*. København: Munksgaard.
- Wahrig, Gerhard (2000). *Deutsches Wörterbuch*. Gütersloh: Bertelsmann.

b) artikler og monografier

- Bergenholtz, Henning (1988). Empiriske metoder i sprogvidenskabelig forskning. In *Hermes* 1. 7-23.
- Bergenholtz, Henning/Tarp, Sven (ed.) (1994). *Manual i fagleksikografi. Udarbejdelse af fagordbøger. Problemer og løsningsforslag*. Herning: Systime.
- Boje, Frede/Braasch, Anna (1992). Hvad får man skudt i skoene? Flerordsenheder i aktive ordbøger for mennesker og maskiner. In Fjeld, R. (ed.) (1992). *Nordiske Studier i Leksikografi. Rapport fra Konferanse om leksikografi i Norden 28.-31. mai 1991*. Oslo: NFL. 483-492.
- Burger, Harald (1983). Phraseologie in den Wörterbüchern des heutigen Deutsch. In *Germanistische Linguistik* 1-4, 82. 13-66.
- Burger, Harald (1992). Phraseologie im Wörterbuch. In Eismann, W. et al. (ed.) (1992). *Studia Phraseologica et alia. Festschrift für Josip Matesic zum 65. Geburtstag*. München: Verlag Otto Sagner. 33-51.
- Duval, Alain (1991). L'équivalence dans le dictionnaire bilingue. In Hausmann, F. et al. (ed.) (1991). *Wörterbücher. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie*. Berlin: De Gruyter. 2817-2824.
- Fleischer, Wolfgang (1982). *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache*. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut.
- Farø, Ken (2000). *Dansk-tysk kontrastiv idiomatik. En empirisk baseret konfrontation af det danske og tyske idiom-inventar*. (Kandidatspeciale). København: Københavns Universitet.
- Farø, Ken (2001). Somatoidiome als Problem der (dänischen und deutschen) Lexikographie. (Udkommer i *Lexicographica, Series Maior: Tenth Symposium on Lexicography in Copenhagen*. Tübingen: Niemeyer).

- Herberg, Dieter (1989). Wörterbuchvorwörter. In Hausmann, F. et al. (ed.) (1989). *Wörterbücher. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie*. Berlin: De Gruyter. 749-753.
- Kirkpatrick, Betty (1989). User's Guides in Dictionaries. In Hausmann, F. et al. (ed.) (1989). *Wörterbücher. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie*. Berlin: De Gruyter. 754-760.
- Lyons, John (1991). Bedeutungstheorien: In von Stechow/Wunderlich (ed.) (1991). *Semantik. Ein internationales Handbuch der zeitgenössischen Forschung*. Berlin: De Gruyter. 1-24.
- Pilz, Klaus Dieter (1978). *Phraseologie. Versuch einer interdisziplinären Abgrenzung, Begriffsbestimmung und Systematisierung unter besonderer Berücksichtigung der deutschen Gegenwartssprache*. Göttingen: Verlag Alfred Kümmerle.
- Pinkal, Manfred (1991). Vagheit und Ambiguität. In von Stechow/Wunderlich (ed.) (1991). *Semantik. Ein internationales Handbuch der zeitgenössischen Forschung*. Berlin: De Gruyter. 250-269.
- Schemann, Hans (1991). Die Phraseologie im zweisprachigen Wörterbuch. In Hausmann, F. et al. (ed.) (1991). *Wörterbücher. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie*. Berlin: De Gruyter. 2789-2794.
- Schnorr, Veronika (1991). Problems of Lemmatization in the Bilingual Dictionary. In Hausmann, F. et al. (ed.) (1991). *Wörterbücher. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie*. Berlin: De Gruyter. 2813-2817.
- Scholze-Stubenrecht, Werner (1988). Phraseologismen im Wörterbuch. In *Sprache der Gegenwart* 74. Düsseldorf: Schwann-Baghel. 284-302.
- Sinclair, John (1991). *Corpus, Concordance, Collocation*. Oxford: Oxford University Press.
- Svensén, Bo (1997). *Handbok i Lexikografi. Principer och metoder i ordboksarbete*. Stockholm: Nordstedts Förlag.
- Werner, Reinhold (1991). Die Markierungen im zweisprachigen Wörterbuch. In Hausmann, F. et al. (ed.) (1991). *Wörterbücher. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie*. Berlin: De Gruyter. 2796-2803.
- Wiegand, Herbert Ernst (1998). *Wörterbuchforschung. Untersuchungen zur Wörterbuchbenutzung, zur Theorie, Geschichte, Kritik und Automatisierung der Lexikographie*. 1. delbd. Berlin: De Gruyter.
- Wiegand, Herbert Ernst (ed.) (1999). Vorwort. In *Germanistische Linguistik* 143-144. VII-XV.
- Wisseman, Heinz (1961). Das Wortgruppenlexem und seine lexikographische Erfassung. In *Indogermanische Forschungen* 66. 225-258.

c) recensioner

- Lauridsen, Ole (1994). Gads Tysk Large: tysk-dansk/dansk-tysk ordbog. In *Hermes* 13. 349-350.

d) korpora

Berlingske Avisdata (Berlingske Tidende og Weekendavisen 1995-99) (Dansk Sprog-nævn, KUA). (= BA).

Mannheimer Korpora (ids, Mannheim, website). (= MK).

Die Zeit 1995-1998 (cd-rom). (= ZK).

e) spredte belæg

Dagbladet Politiken 1998-1999. (= POL).

Süddeutsche Zeitung 1999. (= SZ).

f) informanter

Gabriele Twohig (germanist, Essen).

Ulrich Schmitz (germanistikprofessor, Essen).